

معلم تاریخ کتابی حجیم و فرصتی اندک!

دبیر محمدی
دبیر تاریخ یانه

تاریخ درسی است که آشنایی با آن، آگاهی از پیشینه فرهنگ و تمدن ملت هاست و هویت خود را باید در آن شناخت؛ بنابراین، در برنامه آموزشی باید به این درس توجهی دوچندان شود.

با تمام کمی و کاستی‌ها، موضوع کتاب تاریخ ایران و جهان معاصر بسیار جالب است و می‌تواند در کانون توجه دانش‌آموزان قرار گیرد. موضوع و مطالب کتاب با توجه به اینکه وقایع ایران و جهان را، آن هم در دوره معاصر، بیان می‌کند، به طور طبیعی برای دانش‌آموزان جذاب است. اما متأسفانه حجم بسیار زیاد کتاب و زمان بسیار کم تدریس، تمام جذابیت کتاب را از بین برده است. دانش‌آموزی که دو ساعت در هفته وقت دارد مطالب کتابی به این حجم را بخواند، چگونه به شناخت هویت و فرهنگ و ملیت خویش خواهد پرداخت؛ بدون شک جز به حفظ مطالبی از کتاب به نکته‌ای دیگر نمی‌اندیشد!

در طرف مقابل دانش‌آموز، دبیری قرار دارد که باید تاریخ تحلیلی را آموزش دهد. او وظیفه علمی و آموزشی خودش را این می‌داند که دانش‌آموزش را به تفکر وادارد. ولی با چه شرایطی باید این کار را انجام دهد؟ او فقط هفته‌ای دو ساعت با این دانش‌آموزان کلاس دارد! پس به این می‌اندیشد که در نظام جدید آموزشی، تاریخ به صورت علمی بررسی می‌شود و به این مهم توجه شده است که تاریخ فقط تاریخ سیاسی و نظامی نیست، بلکه به ابعاد اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی هم باید توجه شود. از طرف دیگر، سال‌ها تحصیل در رشته تاریخ به وی یاد داده است که تاریخ فقط حفظیات نیست. دانش‌آموز باید بتواند از ابزار تاریخی مانند نقشه، تصویرهای تاریخی، فیلم تاریخی، بحث و گفت‌وگوی گروهی، و اندیشیدن و حل مسئله هم بهره ببرد. ولی با کدام زمان؟ آیا دو ساعت در هفته برای توجه به تمام این جزئیات کافی است؟ با توجه به حجم و صفحات زیاد کتاب که در هر صفحه هم به چند ماجرای تاریخی اشاره شده است، چطور هم معلم نکات تاریخی را بیان کند و هم دانش‌آموزی به طور استاندارد از ابزارهای یادگیری تاریخ بهره ببرد و ارزشیابی مستمر به عمل آورد؟ این دبیر باید چقدر هنرمند باشد که دانش‌آموزش هم شمه‌ای کلی از مطالب تاریخی را بداند و هم به نکته به نکته و جزء به جزء مطالب کتاب توجه داشته باشد تا بتواند در امتحان نهایی و کنکور موفق باشد؟ دانش‌آموزی که واقف است ضریب این درس در کنکور، با این حجم و گستردگی، باز هم یک است؟!

سختی کار دبیر تاریخ، به این خاطر که خیلی‌ها به آن واقف نیستند و جایگاه این درس را نمی‌دانند، صد برابر می‌شود! علاوه بر این، وقتی ویژگی‌های کتاب را در نظر می‌گیریم، این درد دل‌ها بیشتر می‌شوند. کتاب حجیم است و کاغذ آن بی‌کیفیت. بروی‌نگی‌های کتاب از نظر طرح روی جلد، قطع، نقشه‌ها و نمودارها نقدی وارد نیست. ولی آمدن چند تکه متن در هر صفحه و رنگی بودن قسمت‌های مختلف متن، در نگاه اول مخاطب را به این فکر می‌اندازد که این قسمت‌ها برای مطالعه بیشتر است؛ در حالی که در واقع چنین نیست. کاغذ نامناسب و سیاه و سفید بودن اکثر تصویرها نیز خود مشکلی اساسی است.

می‌توان گفت مقدمه کتاب از نظر اشاره به اهداف کلی و رفتاری جالب است، ولی هر مطلبی که در متن درس می‌آید، در سطح درک

و فهم دانش‌آموزان نیست. لازم است دبیر مطالب آن را توضیح دهد و حوادث و ماجراهای مربوط را بیان کند تا دانش‌آموزان مطالب کتاب را به خوبی درک کنند. علاوه بر آن، لازم نبود مطالب صفحات مختلف در چهار یا پنج بخش بیابند که دانش‌آموزان برای پیدا کردن آن‌ها دچار مشکل شوند. این موضوع نوعی بی‌نظمی را در کتاب سبب شده است. در حالی که یک تکه بودن مطالب از پیچیدگی کتاب هم می‌کاست. تهیه تجهیزات و قطعات و وسایل جانبی هم چندان آسان نیست؛ به خصوص در شهرهای کوچک و با در نظر گرفتن وضعیت مادی دانش‌آموزان، نمی‌توان این مسئولیت را به آنان سپرد که خارج از مدرسه به فکر انجام این دست فعالیت‌ها باشند. خیلی از کتاب‌های تاریخی هم در دسترس نیستند و اکثر مدرسه‌ها هم کتابخانه مجهز و نقشه تاریخی... ندارند!

فعالیت‌های جانبی هم هر چند جالب‌اند، اما انجام آن‌ها برای دانش‌آموز پایه دوازدهم بسیار وقت‌گیر است؛ دانش‌آموزی که خود را طلا می‌داند و مطالب اصلی را هم با دشواری مطالعه می‌کند؛ برای دبیر هم محدودیت دو ساعت تدریس در هفته، امکان انجام همه فعالیت‌ها را در کلاس فراهم نمی‌کند. به امید اینکه روزی به درد دل‌های دبیران تاریخ توجه کامل شود، ساعت تدریس هفتگی این درس، با توجه به حجم زیاد کتاب، افزایش یابد و این درس به لحاظ ارزش و اهمیت زیادی که دارد، در جایگاه خود قرار گیرد!

پاسخ به یادداشت

«معلم تاریخ، کتابی

حجیم و فرصتی اندک!»

در پاسخ به یادداشت همکار ارجمند سرکار خانم «کبری محمدی»، دبیر محترم تاریخ شهر بانه، با عنوان «معلم تاریخ، کتابی حجیم و فرصتی اندک!»، چند نکته را یادآوری می‌کنیم:

یقیناً ساعت اختصاص یافته به درس تاریخ در دوره دوم متوسطه در رشته‌ادبیات و علوم انسانی متناسب با تاریخ طولانی، پرفراز و نشیب و دستاوردهای تمدن کهن و عظیم ایران نیست. جدول ساعت دروس توسط شورای عالی آموزش و پرورش تصویب می‌شود و گروه درسی تاریخ نقشی در تصویب آن ندارد. البته اگر همین دو یا سه ساعت هفتگی درس تاریخ در دوره دوم متوسطه به جای یک جلسه ۷۰ تا ۷۵ دقیقه در هفته که ۱۰ تا ۱۵ دقیقه آن هم به خاطر خستگی و بی‌حوصلگی دانش‌آموزان هدر می‌رود، دو یا سه جلسه ۵۰ دقیقه‌ای مفید در هفته برگزار شود، نتیجه و بازدهی کلاس خیلی متفاوت خواهد بود.

شورای برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی تاریخ در دوره دوم متوسطه، محتوای آموزشی این مقطع تحصیلی را در قالب سه دوره تاریخی: «ایران و جهان باستان»، «اسلام، ایران و جهان سده‌های نخستین و میانه هجری» و «ایران و جهان معاصر» تعریف کرده است که به ترتیب در هر کدام از این دوره‌های تاریخی در پایه‌ها دهم، یازدهم و دوازدهم آموزش داده می‌شوند. علاوه بر آن، شورای مذکور سرفصل‌ها و رئوس مطالب هر پایه را با توجه به اهمیت و تأثیرگذاری رویدادها، تحولات و شخصیت‌های تاریخی مشخص کرده و بر پایه آن، کتاب‌های درسی تاریخ دهم تا دوازدهم نگارش یافته‌اند.

شتاب و گسترده‌گی رویدادها و تحولات تاریخی در دوره معاصر به مراتب بیشتر از دوره‌های ماقبل

آن است و مؤلفان کتاب تاریخ پایه دوازدهم در چارچوب سرفصل‌های مصوب، حداقلی از محتوا را که برای فهم کلیت رویدادها و تحولات مهم تاریخ ایران و جهان این دوره ضرورت و اهمیت دارد، تهیه کرده‌اند و چنین می‌پندارند که حذف یا تلخیص بیشتر آن، فرایند یادگیری و فهم کل کتاب را مختل خواهد کرد. کما این‌که در جریان اعتباربخشی کتاب، از اشخاصی (۷۰ نفر از دبیران تاریخ سراسر کشور) که کار اعتباربخشی کتاب نونگاشت را عهده‌دار بودند، درخواست شد، چنانچه درس، مبحث، پاراگراف و یا سطرهایی از کتاب را تشخیص می‌دهند که می‌توان حذف یا تلخیص کرد، مشروط به این‌که لطمه‌ای به درک و فهم سایر مباحث وارد نیاید، معین کنند. دریغاً از این‌که یک سطر پیشنهاد شود؛ بلکه بالعکس برخی از همکاران محترم پیشنهاد اضافه شدن مطالبی را طرح کردند.

۴ ناگفته نماند بیش از یک سوم حجم کتاب تاریخ سه را تصاویر، نقشه‌ها، نمودارها و متن فعالیت‌هایی تشکیل می‌دهند که در آزمون‌های مستمر، کتبی و پایانی از آنها سنجش نمی‌شود.

۵ تلاش مؤلفان این بوده که رویدادها و تحولات تاریخی را با زبانی ساده و قابل فهم برای مخاطبان توصیف و تحلیل کنند، تا بدان حد که حتی اگر دانش‌آموزی به هر دلیلی نتوانست در کلاس حاضر شود، با خواندن محتوای دروس، قادر به درک مطالب و مفاهیم کتاب باشد. اگر مبحث، پاراگراف و سطرهایی از کتاب قابل فهم نیست و یا پیچیدگی انشایی دارد، دقیقاً مشخص کنید تا بررسی و در صورت لزوم اصلاح شود. بیان ایرادات و اشکال‌های کلی از این قبیل که مثلاً مطالب قابل فهم نیست و یا از حد توان ذهنی دانش‌آموزان خارج است، بدون ذکر مصادیق آن، دردی را دوانمی‌کند.

۶ بدون تردید تمرکز و تأکید بر روش تدریس سخنرانی و اصرار بر بازگویی مطالب کتاب و بیان تفصیلی رویدادها فراتر از کتاب درسی، عامل و مانع بزرگی در کندی و عدم موفقیت فرایند یاددهی - یادگیری درسی تاریخ محسوب می‌شود. بیان عین مطالب کتاب درسی و یا شرح تفصیلی رویدادها و تمرکز بر وقایع گویای در کلاس درس نه لازم، نه چندان مؤثر و نه امکان‌پذیر است. با کاربست روش‌های متنوع تدریس، متناسب با موقعیت کلاس و مباحث درس به‌ویژه روش کلاس وارونه تا حدود زیادی می‌توان به فرایند یاددهی - یادگیری سرعت بخشید. یادمان نرود که راهبردهای نوین آموزشی امروزه رسالت اصلی معلم را نه انتقال صرف محتوای آموزشی، بلکه هدایت و تسهیل مسیر یادگیری از طریق

به گمان ما حتی اگر محتوای کتاب‌های درسی تاریخ کنونی به نصف تقلیل پیدا کند، اما رویکرد و روش ارزشیابی تغییر نکند، چالش‌ها و معضلات آموزش تاریخ همچنان پابرجا خواهد ماند. بنابراین منطقی و معقول‌تر است به جای محدود کردن حجم محتوا و محروم کردن دانش‌آموزان از فرصت مطالعه بیشتر، شیوه‌های یادگیری و روش‌های سنجش و ارزشیابی را اصلاح و به روز کنیم. به باور ما اگر سنجش و ارزشیابی بر اساس هدف کلی کتاب درسی و در چارچوب هدف‌ها و انتظارات عملکردی دروس مختلف آن انجام شود و به جای سنجش محفوظات جزئی، بر درک و فهم زمینه‌ها، علل، آثار و پیامد رویدادها و تحولات تاریخی و نقش و تأثیرگذاری شخصیت‌های برجسته تمرکز گردد، بخش قابل توجهی از دغدغه‌های مربوط به تأثیر منفی حجم متون آموزشی بر کیفیت یادگیری و پیشرفت تحصیلی را برطرف خواهد کرد.

گلایه و انتقاد شده است که بسیاری از مدارس به ویژه در شهرهای کوچک از شرایط، امکانات و تجهیزات مناسبی برای تدریس فعال و کاوش محور برخوردار نیستند. در اینجا حق با ناقد محترم است. در مدرسی که فاقد کتابخانه مجهز و حداقلی از فناوری آموزشی استاندارد هستند و یا در کلاس‌هایی که تعداد دانش‌آموزان از ۲۵ نفر فراتر می‌رود، تدریس فعال و انجام فعالیت‌های کاوشی بسیار دشوار می‌شود. اما نباید برای حل مسئله، صورت مسئله را پاک کرد. همان‌گونه که برنامه‌ریزان و مؤلفان، برنامه و کتاب‌های درسی نونگاشت را در چارچوب رویکرد و شایستگی‌های اسناد تحولی طراحی و تولید کرده‌اند، بر اساس همین اسناد، دیگر اجزای وزارت آموزش و پرورش نیز مؤلف هستند که شرایط و تجهیزات لازم برای تحقق رویکرد و شایستگی‌های مورد نظر فراهم آورند. از همکاران معلم انتظار می‌رود با جدیت از مسئولان مربوطه مطالبه کنند که مطابق اسناد تحولی شرایط و امکانات مدرسه و کلاس‌ها را برای اجرای مطلوب برنامه‌های تحولی فراهم سازند. علاوه بر این، گروه تألیف کتاب‌های درسی نونگاشت تاریخ، افزون بر تألیف راهنمای معلم این کتاب‌ها، در راستای تولید بسته آموزشی، مجموعه ارزشمندی از مواد و منابع کمک‌درسی شامل تصاویر، نقشه‌ها و کلیپ‌های صوتی و ویدئویی و نیز پی‌دی‌اف مقاله‌های علمی، کتاب‌های مرجع تاریخی، عهدنامه‌ها و ... غیره را فراهم آورده‌اند که می‌تواند نقش مؤثری در پیشبرد فرایند یاددهی - یادگیری و انجام فعالیت‌های کاوشی ایفا کند. برای دسترسی به این مجموعه به پورتال گروه تاریخ دفتر تألیف کتاب‌های درسی به آدرس History-dept.talif.sch.ir مراجعه کنید.

گروه برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی نونگاشت تاریخ دوره دوم متوسطه

برانگیختن روحیه کنجکاوی و جست‌وجوگری و تشویق به مطالعه فراکلاسی و همکاری دانش‌آموزان، از طریق طرح پرسش‌های فکروانه و موضوع‌های چالشی، معرفی روش، منابع و ابزارهای تحقیق می‌شمارد. یادآوری می‌کنیم که رویکرد و راهبرد اساسی اسناد تحولی در حوزه آموزش بر کلاس فعال و به تحرك واداشتن دانش‌آموز برای یادگیری متمرکز است و نه انتقال حداکثری محتوا.

تاریخ از جذابیت و ظرفیت فراوانی برای مطالعه و یادگیری خارج از کلاس برخوردار است. اگر محتوای آموزشی و معلمان به درستی مسئولیت خود را انجام دهند، خیلی از فراگیران انگیزه و تمایل خواهند یافت که فراتر از ساعت و کلاس درس آن را بیاموزند. منظور این است که فکر نکنیم هرآنچه در حوزه معرفت تاریخی یک شهروند نیاز دارد، تمام کمال باید در ساعت‌هایی که در کلاس درس تاریخ می‌نشیند، دریافت کند، بلکه رسالت اصلی کلاس درس تاریخ، ایجاد انگیزه و شوق مطالعه گذشته در مخاطبان و کمک به رسیدن به سطحی از مهارت‌های سواد تاریخی مورد نیاز آنان است.

یکی از چالش‌های بزرگ و معضلات اساسی آموزش درسی تاریخ، شیوه سنجش و ارزشیابی بسیار جزئی‌نگر و حافظه‌محور است که در سال‌های اخیر در نظام آموزشی ایران متداول شده است. این شکل از ارزشیابی بر سنجش میزان محفوظات و انباشت ذهنی دانش‌آموزان اصرار دارد و به ندرت از سطح دانش فراتر می‌رود. ارزشیابی جزئی‌نگر و محفوظات‌پرور علاوه بر آن که یادگیری درس تاریخ و درک و فهم گذشته را از مسیر درست و مطلوب خود منحرف کرده، موجب شده تا حجم محتوای آموزشی و کتاب درسی همواره به طرزی غیرواقعی در کانون حساسیت، انتقاد و اعتراض دانش‌آموزان، اولیا و معلمان قرار گیرد؛ زیرا در ارزشیابی متکی بر انباشت ذهنی، دانش‌آموزان ناگزیر هستند که عمده‌واژه‌ها، عبارت‌ها و جمله‌های متون آموزشی را با همان نظم ترتیبی که در کتاب درسی آمده‌اند، به خاطر بسپارند و در آزمون‌های شفاهی و یا کتبی به معلم خود بازخورد دهند. از آنجایی که این سبک از ارزشیابی به ویژه در درس‌های متن‌محوری مانند تاریخ، فلسفه، منطق، دینی و ... برای آزمون‌شوندگان فوق‌العاده طاقت‌فرسا و شدیداً استرس‌زا و اضطراب‌آورند و موجب افت تحصیلی چشمگیری می‌شوند، در یک نتیجه‌گیری نه چندان منطقی و غیرمنصفانه تمام توجهات معطوف به حجم صفحات و مطالب کتاب درسی می‌شود و فشار بر برنامه‌ریزان و مؤلفان متون درسی برای کاهش حجم و مطالب افزایش می‌یابد. کاهش حجم کتاب‌های درسی تاریخ در دهه‌های ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰ ش ناظر بر همین مسئله و چالش بوده است. با این حال با وجود کاهش چشمگیر حجم محتوا، کیفیت یادگیری و یا وضعیت پیشرفت تحصیلی نه تنها ارتقا نیافته که پسرفت هم داشته است.

۱. برای اطلاع از اهداف و انتظارات عملکردی کتاب‌های درسی تاریخ دوره دوم متوسطه و دیگر اجزا و مواد آموزشی مورد نیاز برای تدریس این کتاب‌ها به پورتال گروه تاریخ دفتر تألیف کتاب‌های درسی به نشانی: history-dept.talif.sch.ir رجوع و پی‌دی‌اف راهنمای معلم کتاب‌های تاریخ پایه یازدهم و دوازدهم را دانلود کنید.